Hamnar och ”Den gotländska kusten” Nya perspektiv på Västergarn som hamnmiljö*

Love M. Pahlman och Christoph Kilger

The Gotlandic shore offers unique pathways into understanding organisation and trade within the Baltic Sea during the Late Iron Age and Medieval period. This is due to how it can be studied in several perspectives at once: archaeological, historical and legislative. The many years of excavation and research on Västergarn on the western coast of Gotland have produced novel insights into this matter. We may now begin to understand both Västergarn and the Gotlandic shore at several different scales, although research is far from concluded. Thousands of iron boat rivets unearthed at the site shed light on Västergarn as a place connected to maritime practices. Analyses of Västergarn through various sources present new data and interpretations in a maritime setting. This paper aims to discuss some of these and to present our current understanding of the site. Archaeological data from the period 1050–1250 CE produced in the years 2021–2025 shows that Västergarn was organised and featured a degree of town planning. The town may have been inhabited by people from different geographical regions and with different craft specialities.

Sjöfarten har spelat en central roll på Gotland från förhistorisk tid till tidigmodern tid, och studier av äldre hamnar och hamnlägen på ön utgör ett sedan länge etablerat forskningsfält (e.g. Munthe 1947; Olsson 1972; Carlsson 1987, 1999, 2011; d’Agnan 2010; Gustafsson 2020). Tidigare

* Artikeln har varit föremål för peer review-granskning (double-blind peer review).

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

forskning har särskilt fokuserat på hamnarnas roll i administrativa system och deras maritima kontext. Hit hör exempelvis relationen till den gotländska skeppsledungen som omnämns i Gutasagan (e.g. Björkander 1989), hamnarnas koppling till tings- och sockenorganisationen (e.g. Hansson 1967; Lundström 1981; Östergren 2023), samt Visbys betydelse som hamn i urbaniseringen av Östersjöområdet (e.g. Schück 1924; Roslund 2001; Myrberg 2008). Det växande skriftliga källmaterialet från tidigmodern tid möjliggör dessutom närstudier av den danska hamnfogdeorganisationen vars rötter på Gotland sträcker sig tillbaka till medeltiden (Steffen 1932; Siltberg 2001). Den danska perioden, som varade mellan 1361 och 1645, formade öns rättssystem och ekonomiska ställning i Östersjön.

Trots omfattande forskningsinsatser vet vi fortfarande förvånansvärt lite om den maritima dimensionen av de gotländska hamnarna, och vilken roll de spelade för utvecklingen av sociala relationer och kulturella möten på ön. Här kan det arkeologiska materialet och de arkeologiska kontexterna komplettera – och i vissa fall nyansera – de textuella källorna, inklusive lagtexter. Endast ett begränsat antal medeltida skriftliga källor från Gotland har bevarats. Visby stadslag och Gutalagen utgör två viktiga undantag. Stadslagen ger framför allt inblickar i rättsliga och sociala förhållanden i Visby som senmedeltida stad (e.g. Beronius Jörpeland & Bäck 2001:327–329), medan Gutalagen behandlar rättsliga förhållanden på landsbygden (Peel 2009). I båda lagtexter finns dock passager som berör kustnära miljöer och rättsliga frågor kopplade till hav och vatten.

Det arkeologiska källmaterialet är därför av särskild betydelse för att förstå hamnarnas funktion och sociala organisation. Syftet med artikeln är att presentera hur arkeologiska studier av en hamnbosättning kan ge nya perspektiv på Gotlands mångfacetterade maritima arkeologi (se även Koehler 2022). Ett antagande är att hamnar som Paviken och Västergarn under vikingatid och tidig medeltid kan ha fungerat som mötesplatser för nätverk med verksamhetsområde både till havs och på land. Hamnar som Västergarn speglar därmed både relationen mellan land och hav, och det kunskapsmässiga gränslandet mellan arkeologi och historia.

Den gotländska kusten

Redan Hans Hansson (1967) uppmanade i sina studier av den gotländska kusten till ett perspektivbyte: att närma sig landet från sjön. Han betonade stranden som en särpräglad kulturhistorisk miljö. Ännu under 1800-talet skiljde gotlänningar mellan ”strandbyggare” och ”upplänningar”, även om alla – även upplänningar – hade rätt att bruka stranden. Strandzonen som ett rättsligt fredat område nämns också i inledningen till Visby stadslag (Gustafsson 2020:82–85). Där beskrivs

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

en överenskommelse om fred mellan gotlänningar och folk av olika språk, som garanterar att alla skulle ha rätt till en skyddszon om åtta famnar (cirka 14 meter) från stranden för att kunna omhänderta sina varor. Detta gällde inte endast gotlänningar utan alla som ankrade vid kusten omfattades av samma rättsliga skydd (Collin & Schlyter 1853:21).

Bestämmelsen om fred och strandskydd i Visby stadslag syftar på handelsfördrag som under 1100-talet sluts mellan representanter från Gotland och utländska härskare (Kattinger 1992; Myrberg 2008:156–158). I Artlenburgprivilegiet från 1161 medlar den tyske hertigen Henrik Lejonet mellan gotlänningar och tyskar. Texten beskriver öppna fientligheter mellan parterna – vredesutbrott, hat, och även mord. För att dämpa konflikterna garanterar hertigen rättssäkerhet och tullfrihet för gotländska köpmän som besöker marknader och städer i Sachsen. I gengäld förväntas tyska köpmän få samma skydd på Gotland (Sprandel 1992:173, 175). Passusen om strandskyddet i Visby stadslag kan enligt Nils Blomkvist med viss sannolikhet placeras mellan cirka 1120 och 1140, en period av ofred och osäkerhet i Östersjöområdet och i Svearike. Gutarna började förhandla fram egna avtal när sveakungens överhöghet över Gotland tillfälligt försvagades (Eile & Blomkvist 2016: 61–64).

Ett bråk om en ouppklarad skuld mellan tyskar och Novgorodbor på Gotland är orsaken till Jaroslavfördraget från 1191. Överenskommelsen sluts mellan representanter från staden Novgorod och Arbod, ett sändebud från Gotland som representerar såväl tyskar som gotlänningar och dem som talar latinsk tunga. Dessa grupper adresseras som köpmän på den gotländska stranden eller kusten (Kattinger 1992:132–133; Eile & Blomkvist 2016:65–67). I ett senare fredsfördrag från 1229, som sluts mellan furste Mstislav av Smolensk och köpmän från Riga och Gotland, berättas att de tyska sändebuden seglade från Smolensk till Riga och därefter vidare till den gotländska kusten för att stadfästa avtalet (Schück 1924:2f). I Smolenskfördraget fastslås att samma lag och fred ska gälla i Smolensk, Riga och på den ”gotländska kusten”. Traktaten bevittnas av Reginhard, Dethard och Adam, sannolikt tyska Visbyborgare. Flera historiker menar dock att formuleringen ”den gotländska kusten” inte enbart kan syfta på Visby, utan bör förstås som en beteckning för flera hamn- och marknadsplatser på Gotland som fungerade som handels- och mötesplatser för köpmän (Schück 1924:3; Siltberg 2001:148f). Konflikter kunde även utspela sig utanför Gotland på andra handelsplatser. På runstenen från Halla kyrka nämns Gairhjelm, som ”dräptes av lybeckarna” (G 138). Runologiskt dateras stenen till omkring år 1100 och bör därmed syfta på Gamla Lübeck, föregångaren till det nya Lübeck som grundades 1143 (Svärdström 1978:5–8).

Stranden och kusten på Gotland framträder i fördragen som mötes-

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

plats för social och kulturell interaktion mellan olika aktörer, men som uppenbarligen också var en kontaktyta där konflikter kunde uppstå. Att man i historisk tid skiljer mellan upplänningar och strandbyggare kan ge en fingervisning om att det även kan ha varit fallet under medeltiden och ännu tidigare än så. Hur fungerade relationen mellan upplänningar och strandbyggare i praktiken? Kristin Ilves (2011:8, 23) betonar att landningsplatser inte enbart var trösklar mellan hav och land, utan särpräglade sociala och maritima rum där bofasta grupper på land kunde interagera med mobila sjöburna aktörer. Platsernas funktion var att möjliggöra rörelser, möten, utbyten och förhandlingar. Vi vill därför i denna artikel visa hur ett arkeologiskt perspektiv öppnar för närstudier av hamnmiljöer som Västergarn och av materiella spår efter aktiviteter och beteenden, och därigenom ger en fördjupad inblick i de grupper och individer som besökte och vistades på platsen.

Ny Björn Gustafsson (2020) argumenterar för att ett skifte i omvärldskontakter sker under 1000- och 1100-talet med framväxten av större centrala hamnar som Visby, Fröjel och Västergarn. Icke-gotländska grupper började i allt högre utsträckning besöka den gotländska kusten, vilket ledde till stigande spänningar och konflikter. Handelsfördragen var en åtgärd för att försöka skapa ordning och förutsättningar för fred och säkerhet. Har hamnar som Västergarn och Paviken haft en särskild rättslig status och ett särskilt regelverk? Sådana arrangemang kan enligt Sven Kalmring (2024:84–104) redan ha funnits i vikingatida städer som Birka och Hedeby. Utgångspunkten i Kalmrings resonemang är det arkeologiska källmaterialet som han jämför med medeltida lagtexter och förordningar. Vi ska återkomma till hamnarnas rättsliga dimension utifrån vår tolkning av en stadga i Gutalagen.

Västergarns maritima miljö

Västergarn, beläget 2,5 mil söder om Visby på Gotlands västkust, är med sina cirka tretton kvadratkilometer en av öns minsta socknar. Ur ett arkeologiskt perspektiv erbjuder det kustnära landskapet i Västergarn och det närliggande Paviken unika möjligheter att studera utvecklingen av landningsplatser och hamnar under vikingatid och medeltid längs den gotländska kusten (Lundström 1981; Zachrisson 1999a; Carlsson 2011; Pahlman 2024). Eftersom området inte genomgick samma utveckling som staden Visby finns här ett närmast ostört kustnära kulturlandskap från yngre järnålder och medeltiden bevarat (fig. 1).

Hamnen omnämns flera gånger i de historiska källorna under 1300- och 1400-talen. Det tidigaste säkra belägget är från år 1302 i Visby-franciskanernas årsbok där platsen omtalas som *de portu in Garna*. Krönikan berättar att en väldig storm drev skepp ur hamnen i Garn, dock utan att skada dem (Odelman &

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

Figur 1. Flygfoto över Västergarn, fornlämningarnas placering är ungefärlig. I förgrunden till höger syns Västergarnsvallen, ovanför detta Paviken I–II och hamnanläggningen Stelor. På vänster sida Kronholmen med hamnanläggningar och pålverk. Flygfoto © Jan Norrman, Riksantikvarieämbetet. Illustration: författarna.

Melefors 2008:49). Västergarn kan ha varit en viktig hamn under en längre tid. Boplatsen strax söder om Idåns mynning, Paviken I, har sina rötter i åtminstone tidig vikingatid (Lundström 1981). Vid Stelor i Västergarnsån har man påvisat träkonstruktioner, stenkistor och andra anläggningar, vilka dendrokronologiskt har daterats till år 1008 (Carlsson 2011:143–156). På den idag uppgrundade halvön Kronholmen har både hamnanläggningar och pålverk, samt en medeltida kogg daterad till 1200-talets andra hälft återfunnits (Rönnby 1995; Rönnby & Björdal 2023).

Boplatsen vid Paviken upptäcktes på 1960-talet i samband med ett fosfatkarteringsprojekt i Sjöhistoriska museets regi. Museichef Hans Hansson, på jakt efter gotländska ”tingshamnar”, noterade höga fosfatvärden i Paviken I och II, samt innanför Västergarnsvallen. En efterföljande provgropsundersökning i Paviken I bekräftade att en forntida hamn legat på platsen (Hansson 1967). Redan på 1870-talet samlade Pehr Arvid Säve in en muntlig tradition som omtalade Paviken som Västergarns äldre hamn (Floderus 1934; Nerman 1934; Zachrisson 1999a:11). Hanssons identifiering av Paviken I som forna hamnplats stöds dessutom av de undersökningar som Per Lundström och Jan-Peder Lamm genomförde i Paviken under åren 1967–1973 (Lundström 1981; Lindquist 2004). Genom dessa undersökningar och fyndmaterialet vet vi att hamnen i Paviken har varit bebodd

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

sedan 700-talet, och åtminstone fram till slutet av 900-talet.

Fornlämningsmiljön i Västergarns socken utgör fortfarande ett tydligt inslag i landskapet. Stora delar av den moderna bebyggelsen omgärdas av den halvcirkelformade Västergarnsvallen (se fig. 1). Denna massiva halvkretsvall är närmare en kilometer lång och vetter mot Östersjön. Den omsluter en yta på drygt 12 hektar. Stadsvallen i Birka innesluter 7–8 hektar, medan Hedeby är betydligt större med cirka 24 hektar. På vissa håll är vallen mellan 10 och 15 meter bred och upp till 3 meter hög. Monumentet ligger idag långt upp på land, men när det byggdes låg det troligtvis i direkt anslutning till vatten (Lundström 1981; Pahlman 2024). Västergarnsvallen är i sig svår att datera, men kan ha rötter i yngre järnålder (Elfwendahl 1989; Hed Jakobson 1999; Bornfalk Back 2023:79f, 221f, fig. 4.20; Pahlman 2024:24f).

De senaste undersökningarna i Västergarn tyder på att det fanns en bebyggelse innanför Västergarnsvallen, som under 1000- och 1100-talet utvecklades i närheten av stranden. Innanför vallen finns två medeltida kyrkor som under medeltiden användes parallellt: ruinen av en romansk absidkyrka uppförd i mitten av 1100-talet, samt den nuvarande gotiska sockenkyrkan från sent 1200-tal. Den senare blev aldrig fullbordad och utgör idag den ursprungliga kyrkans kor. Det är anmärkningsvärt att den romanska kyrkan behåller sin ursprungliga arkitektur utan senare ombyggnader (Zachrisson 1999b:65f). Strax öster om den romanska kyrkoruinen och norr om 1200-talskyrkan ligger resterna av en tidig medeltida kastal. Den beräknas ha haft en höjd på cirka 17 meter och räknas därmed som en av de största på Gotland (Zachrisson 1999b:68).

Kustlandskapet, kommunikationer och kartor

Den utpräglat flacka topografin i Västergarnsområdet antyder att även små förändringar i strandlinjen sannolikt har haft stor påverkan på både den naturliga miljön och det omgivande kulturlandskapet (Pahlman 2024:6; Pahlman *i manus*). Paviken och Västergarn bildade tillsammans med öarna Kronholmen och Västergarns Utholme sannolikt ett lagunkomplex som erbjöd mycket gynnsamma förhållanden som skyddad ankringsplats (Carlsson 2011:26–35, 44f). Analys av fosfatvärden vid Pavikens strand pekar på en strandlinjenivå på 2,9 meter över dagens havsnivå vid år 1000 (Pahlman 2024:13ff). Sedan medeltiden har Västergarn till följd av en kombination av landhöjningen, förändringar i havsnivån, samt andra naturliga processer som sedimentation och flygsand, smalnat av till dagens Västergarnsån och sjön Paviken (Zachrisson 1999a:8; Pahlman 2024:20f; Pahlman *i manus*). Idag består Paviken av en grund sötvattensjö belägen cirka två kilometer norr om Västergarn, med förbindelse till Östersjön via Västergarnsån.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

Strandlinjeforskning med hög detaljnivå är av central betydelse för att förstå Västergarnsvallens rumsliga relation till havet. Likaså behöver man studera vattensystemens betydelse för kommunikationerna till bygderna i Gotlands inland. Här blir rekonstruktion av Gotlands äldre hydrologi och forna inlandsvatten viktig, eftersom dessa med stor sannolikhet har påverkat organisatoriska beslut och gränsdragningar på ön (Lundström 1981; de Bruycker 2024).

Även ortnamn ger inblickar i Västergarns forna landskap. I det tidigmoderna kartmaterialet förekommer flera varianter av ortnamnet Västergarn. I detta kan man finna att ortnamnet tillskrivits både gard/gård och garn som slutled. I östskandinaviska sammanhang associeras *garn* med långsträckta och smala vikar eller farbara vattenvägar. I fallet Västergarn syftar detta troligen på det långa, smala inloppet som historiskt sträckte sig inåt land från Östersjön mot Paviken. De första skriftliga källorna som omtalar platsen Västergarn i stället för endast *Garn* är från mitten av 1400-talet. År 1446 träffas unionskungen Christoffer av Bayern och Erik av Pommern i Västergarn för att förhandla om en gammal tvist. Brevet är utfärdat i *Vestra Garna* (Siltberg 2019:34; SDHK 25001). Anledningen till förleden ”Väster” är förmodligen att man behövde skilja platsen från andra garnnamn på Gotlands östkust som *Nyagarn* och *Gammelgarn* (Zachris-

Figur 2. Utsnitt ur ”Carta Von Gottlant” från 1646, Johan Fredrik Meijer.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

son 1999a:8; Wahlberg 2003:368). Ortnamnet Paviken kan å sin sida ha sitt ursprung i ordet *pata* som i vissa östsvenska dialekter syftar på flack terräng, inte sällan invid stränder (Wahlberg 2003:247).

Kartmaterialet ger ytterligare stöd för att Västergarn fungerade som en hamnmiljö under tidig modern tid. I Olaus Magnus *Carta Marina* från 1539 är *Vestragarn* visserligen placerat på Gotlands östra sida, men utanför ortnamnet finns ett tydligt utritat ankare – en symbol som i historiskt kartmaterial markerar hamnplatser. Ankarsymbolen återkommer utanför Västergarn i minst två senare kartor: i Theunisz Iakob Lootsmans *Caarte van Sweden van Oelandt tot an Stockholm* från 1662, samt i Petter Geddas *Special Passcharta Öfver een Deel aff Öster-siöön* från 1695. Särskilt intressant är fästningsbyggaren Johan Fredrik Meijers *Carta von Gottlant* från 1646 (fig. 2). I denna karta framhävs sambandet mellan Paviken och vattendragen i Gotlands inland, i synnerhet Idåns förbindelse med Fjäle myr. Denna vattenväg återkommer även i senare översiktskartor över Gotland, bland annat hos Peder Hansen Resen (1677), Carl Gripenhielm (1680-talet) och Jöran Wallin (1776) (Philips 1993).

Det historiska kartmaterialet erbjuder en unik möjlighet att närma sig Gotlands forna vattenmiljöer, vilka sedan järnåldern och medeltiden förändrats avsevärt – särskilt från slutet av 1800-talet då sjöar och myrmarker dikades ut för att skapa större och mer sammanhängande odlingsmarker (Mels 2014). Upplysningar om vattenvägar i dessa översiktskartor bör dock tas med viss försiktighet. Meijer, som endast vistades på Gotland under en kort period, kopierade äldre kartunderlag. Med stor sannolikhet var Idån inte farbar med båt under 1600-talet, och troligen inte heller tidigare. Detta framgår av de geometriska skattläggningskartorna, som börjar upprättas i slutet av 1600-talet och kännetecknas av hög upplösning och stor detaljrikedom.

Det finns ändå skäl att inte helt bortse från den information som ges i översiktskartorna. De tidiga kartograferna tycks ha velat framhäva samband i landskapet – exempelvis gårdars, kyrkors och vattendrags betydelse – och därmed betona topografin och platser snarare än en exakt geografisk avmätning. Ett återkommande tema i Meijers karta förefaller vara tredingarna och settingarna, gränserna dem emellan samt de större vattendragen och våtmarkerna inom respektive tingsdistrikt. Mot denna bakgrund menar vi att Idån, som i äldre källor även omnämns som Sudertingsån, kan ha haft en central betydelse i Hejde setting som kommunikationsled mellan Garnsviken och Fjälemyr. Ett tänkbart scenario är att besökare till Västergarn och den gotländska kusten färdades från Paviken vidare till olika destinationer i inlandet. En möjlig sådan var någon av Hejde settings två tingsplatser: Bander ting i nordöstra delen av Mästerby socken, eller Suderting (Östergren 2023:42–

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

45). Suderting, som förmodligen har rötter i förhistorisk tid, är markerat både på Meijers karta och i en skattläggningskarta från 1748, med galge, fånghus och en tingsbyggnad (Östergren 2023, bild 8). Från Fjälemyr kunde man sedan möjligen färdas vidare till Alltinget i Roma kloster.

Det behöver i detta sammanhang inte innebära att Gotlands inlandsvatten har varit seglingsbara, utan snarare att även mindre vattenvägar kan ha underlättat transporter genom att exempelvis fungera som dragrännor för vattenburna farkoster. Landskapsarkeologiska studier av fornlämningar i Banda ting tyder dessutom på ett system av fornborgar som flankerade Idån med tillhörande myrområden. Detta kan i sin tur indikera att vattenleden kan ha fungerat som en gräns mellan tingsområden redan i förhistorisk tid (de Bruycker 2024:19–23, 36–40).

Sammantaget representerar Paviken och Västergarn ett större komplex av företeelser kopplade till maritim aktivitet (Cassel 1999; Hed Jakobsson 1999; Carlsson 2011; Pahlman 2024, *i manus*). En central fråga är om dessa miljöer överlappar i tid. Var Västergarnsvallen i bruk redan under vikingatiden, det vill säga på 900-talet, eller ännu tidigare? Och om så var fallet, vilken relation rådde då mellan platserna?

Hamnbosättningen – nya arkeologiska rön

Seminarieutgrävningar i regi av Högskolan på Gotland 2005–2013 och senare Uppsala universitet 2017,

Figur 3. Östersjökärl, formgrupp Väg 4, lokaltillverkad. Kärlet kommer från hörnugnen till hus 14. Foto © Christoffer Sundkvist.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

2021–2025, har resulterat i en breddad kunskap om området innanför Västergarnsvallen (Kilger, Elfver & Svedjemo 2015:142f; Kilger, Söderström & Holmbäck 2018). Tidigare undersökningar i Västergarn har kunnat belägga spår av bosättning från medeltiden till nyare tid (Carlsson 2011:88). I följande avsnitt fokuserar vi på de undersökningar som ägt rum cirka 150 meter väst om den romanska kyrkoruinen mellan 2021 och 2025 (Kilger *et al.* 2022; 2023; 2024; Kilger & Renmarker 2025). Här kunde förhållandevis välbevarade spår av en bebyggelse undersökas, och resultaten visar att en mer omfattande bebyggelse nu börjar framträda.

Ett av de viktigaste resultaten är undersökningen av fem tidigmedeltida husgrunder (hus 11–15) samt ytorna mellan dem (fig. 5). Husgrunderna består av en- och tvårumsstugor, orienterade nord-syd, varav tre med ugnar placerade i husens sydvästra hörn (hus 11, 14, 15). Dessa kan genom ^{14}C och fyndmaterialet, särskilt östersjökeramiken, dateras till cirka 1050 och 1250 (Holmbäck 2017; Wallin & Kilger 2023) (fig. 3).

Det tunna kulturlagret, 5 till 10 centimeter tjockt, innehåller stora mängder djurben från främst får/get-, nöt- och svin (Renmarker 2024). Det förekommer också fåglar och husdjur som katt, hund och häst. Osteologiska studier har även kunnat belägga fiskens betydelse i ekonomin (Krooks 2025; Lantz 2005). I anslutning till husgrunderna hittades fiskeredskap såsom fiskekrokar, nätsänken, barkflöten, vadben, ljuster och harpuner (Kilger & Renmarker 2025:31f). Man kan ha hanterat kattskinn på platsen för pälstillverkning (Petersson 2023:26f). Den stora förekomsten av råttben, och även ekorrben, kan användas för studier av smittsamma sjukdomar som pesten och spetälskan. Här finns möjligheter att studera beteendemönster hos kommensala djur, som svartråttor, för att belysa hamnmiljöers betydelse som inkörsportar för nya sjukdomar till ön (Puckett *et al*. 2020; Zetterström 2025). Slaktrester från framför allt sjöfågel pekar mot åretruntbosättning; särskilt gäller detta ben av alfågel, en art som övervintrar i södra och mellersta Östersjön (Alander 2025:21). Att Västergarn inte enbart utgjort en säsongsbosättning framgår också av förekomsten av islägg, vilka indikerar aktivitet på platsen under vinterhalvåret.

Fyndmaterialet ger indikationer på närvaron av gäster från sydskandinaviskt område under 1000-talet, samt personer med anknytning till en kyrklig sfär under 1100-talet. Flertalet av de icke-gotländska föremålstyperna återfinns i anslutning till hus 11 och 12, samt hus 15. Här finns bland annat en cellemaljfibula, en senantik intagliosten, svarvade bönepärlor, rester av ett skrin i ben med punktcirkelornamentik, Andenne- och Paffrathgods, samt blåa glasskärvor från exklusiva bägare av typ Saint-Savin (Kilger & Renmarker 2025:11f) (fig. 4). Mycket intressant i sammanhanget är fyndet av ett förgyllt hänge i kopparlegering från ett

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

schakt som undersöktes 2007. Liknande hängen finns dokumenterade i Lund. Hänget är från 1100-talet och avbildar två biskopar, möjligen två ärkebiskopar (Kilger 2025).

Figur 4. Andennegods samt glas av typen Saint-Savin. Foto © Christoffer Sundkvist.

Två av de fem undersökta husgrunderna (11, 15) har ett antal syllstenar bevarade och även rester av golvbjälkar (Kilger & Renmarker 2025:22–40). Hus 12 är en tvårumsstuga som saknar syll av stenar men har stolphål. Husgrunden tillhör förmodligen en äldre tradition med stående stock i stolpverk (Kilger et al. 2023:13–16). Hus 13 hade ett i stora delar bevarat trägolv, och även här användes en stolpverkskonstruktion för att bära huset (Kilger et al. 2024:26–36).

Husen verkar i de flesta fall, undantaget hus 13, vara uppförda i en standardiserad storlek på cirka 4,9 gånger 7,1 meter, vilket innebär en bostadsyta på 35 kvadratmeter. Dessa mått går att översätta till hela alnar. Om man räknar enligt den gotländska alnen på 0,55 meter, är husens proportioner 9 gånger 13 alnar. En motsvarighet vad det gäller storlek och planlösning finns i annan medeltida svensk stadsbebyggelse där husen varit små och funktionella samt relativt likformiga sinsemellan. Jämförelsematerial finns bland annat från Sigtuna med information om stadsgårdarnas arkitektur, husens planlösning, tomtstruktur och zonindelning (Wikström *et al.* 2011).

Hus 13 har en mer långsmal konstruktion på cirka 4,3 gånger 7,7 meter, vilket motsvarar ungefär 8 gånger 14 gotländska alnar. Huset har förmodligen använts som verkstad (Kilger et al. 2024:26–36). I huset fanns flera anläggningar, bland annat en härd med en gjutform för omsmältning av silver, en trapetsformad stensättning av okänd funktion, samt en träfodrad brunn (Kilger & Pahlman *i manus*). Man hittade bärnsten, en slipsten med en runinskrift och även silverbitar, bland annat en anglosaxisk penny präglad av kung Æthelred II (978–1016 e.v.t.). Utanför husgrunden framkom ett tyskt mynt, en Kölnefterprägling från första hälften av 1000-talet. Det finns nu flera vikingatida mynt från husgrunderna, varav två har omarbetats till hängsmycken: en bysantinsk

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

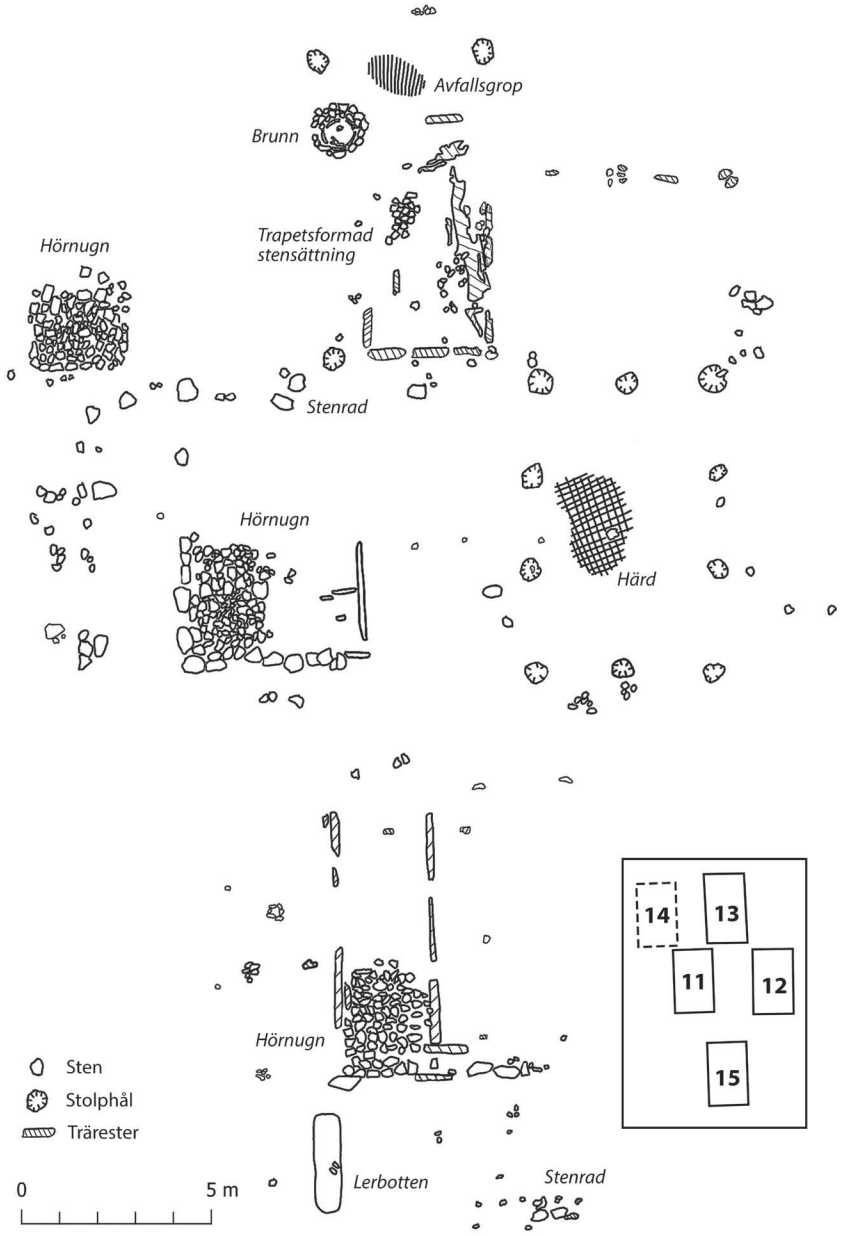

Figur 5. Västergarn hus 11–15 vilka undersökts och dokumenterats 2021–2025. Illustration: författarna.

miliaresion av kejsare Nikephorus II Phocas (963–969 e.v.t.) utanför hus 14, och en anglosaxisk penny av kung Harold I (1035–1040 e.v.t) mellan hus 11 och 12 (Kilger et al. 2023:38f, 58f, 158).

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

Trä har en relativt bra bevaringsgrad i Västergarn, men ändå saknas större träkonstruktioner. Detta kan ha att göra med att husen har plockats ned när man lämnade området. Materialet har sedan återanvänts när man flyttade till en annan bosättning. De återfunna träresterna består av tillhuggna plankor (Gotl. *bular*), vilket stödjer tolkningen att husen har uppförts i den för Gotland typiska bulhustekniken, känd i övriga Sverige som skiftesverk. I många fall verkar endast syllen har lämnats kvar på platsen. Troligen eftersom dessa varit i för dåligt skick för att återanvändas, och sådeles blev liggande kvar på platsen. I enstaka fall finns även plankor från själva golvet bevarade (fig. 6).

Husgrunderna verkar vara inplacerade i långsmala öst-västgående parceller. I andra medeltidsstäder såsom Sigtuna fanns grävda diken mellan parcellerna, om än dessa troligen inte var ursprungliga utan ett senare tillägg i stadens utformning (Tesch 2007:90; Wikström *et al.* 2011). I Västergarn finns inga belägg för diken mellan parcellerna. Däremot tycks parceller framträda genom förekomsten av regelbundet placerade större gråstenar utanför husgrunderna samt genom husens placering i förhållande till varandra (Kilger & Pahlman *i manus*). En sträng av gråsten återfinns mellan hus 13 och 14 å ena sidan och hus 11 och 12 å andra sidan. Här kan man se att husgrundernas ena kortsida har lagts upp mot stenraden och således utgjort en del av den fysiska avgränsningen mellan tomterna. Även söder om husgrund 15 återfanns en stenrad omgiven av dåligt bevarade trärester. Denna konstruktion kan vara rester av en stående träkonstruktion, kanske ett staket. Koncentrationer av

Figur 6. Drönarfoto husgrund 15. Bildens övre kant mot norr. Foto © Patrick Randolph-Quinney.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

benrester i anslutning till stenarna tyder på att man har dumpat material på ena sidan av tomtgränsen och längs träkonstruktionen. Ytterligare insikt i parcellernas omfattning och utnyttjande kan skönjas genom spridningsanalyser av utvalda fyndmaterial, vilket vi återkommer till i nästföljande avsnitt.

Parcellerna är elva meter breda, vilket motsvarar tjugo gotländska alnar. Parcellerna har troligen löpt i långsmala band i riktning mot den forna stranden. Den närmaste motsvarigheten för parcellering återfinns i Visby där man har haft möjlighet att undersöka tidigmedeltida husgrunder och tomtbebyggelse (Andersson 1977). I kvarteret Apoteket antas tomterna ha haft en bredd på 14 meter, medan parcellerna i kvarteret Gråbrodern uppskattas till 7 meter (Westholm 1978:76). I Sigtuna var tomterna 7–8 meter breda och 30 meter långa, även där med kortsidan orienterad mot hamnen (Ros 2015:7). Till skillnad från Sigtuna, med sina tättbebyggda parceller, kännetecknas bebyggelsen i Västergarn av en luftigare bebyggelsestruktur. Mellan husgrunderna finns öppna ytor med spår av olika utomhusaktiviteter (Kilger et al. 2023:58f). Det kan tilläggas att fiskelägen på Gotland uppvisar en likartad planering med parallella rader av fiskebodar utmed stranden (Jonsson 1987:33–35).

Tidigmedeltida husgrunder med stensyll och hörnugn förekommer även längre österut i vallområdet (Kilger & Söderström 2014:32–37, fig. 21–26). Dessa hus är större, cirka 5 gånger 9 meter. Fyndmaterialet i hus 10, bland annat skärvor av Pingsdorfkeramik, tyder på att de är samtida med hus 11–15. Det innebär att det kan ha funnits olika kvarter inom vallområdet med skilda verksamheter och funktioner. Även om endast en begränsad yta har undersökts hittills, pekar resultaten på att bebyggelsen innanför Västergarnsvallen har organiserats efter ett liknande system som i andra kustnära medeltidsstäder, det vill säga att det funnits en viss grad av stadsplanering.

Båtnitar i boplatskontext

I sitt försök att formulera en sociologi av landningsplatser betonar Kristin Ilves (2011:23) de möjligheter som det arkeologiska källmaterialet erbjuder för att utforska specifika beteenden och hur sociala relationer kan ta sig materiella uttryck. Den stora mängden arkeologiskt material från husgrunderna och ytorna mellan husen öppnar upp för nya tillvägagångssätt att närma sig aktiviteter på platsen samt aktörer bakom dessa. I det följande presenteras två av dessa materialkategorier: båtnitar och keramik.

Från undersökningarna i Paviken 1967–1973 finns omkring 2400 nitar till klinkbyggda båtar dokumenterade. Lundström (1981:70, 74–81, pl. 5) framhåller detta som en tydlig indikation på varvsaktivitet på platsen. Därtill kommer att huvuddelen av båtnitarna utgjordes

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

av kasserade nitar och sönderbrutna nitbrickor, vilket tyder på reparationer eller skrotning av fartyg. Denna tolkning stärks av fynd av en ”spiksökare” avsedd för att demontera nitar från skrovet. Nitförband, nithuvuden, nitbrickor samt spik, nit- eller spikskaft tillhör de vanligaste arkeologiska fynden även innanför Västergarnsvallen. Under seminarie-

grävningarna mellan 2005 och 2013 har cirka 2 800 nitfragment hittats och över 600 från 2021 och framåt. Detta visar att Västergarnsvallen liksom Paviken, har haft verksamheter som har genererat ett omfattande nitmaterial. Dimensionerna på nitarna vad gäller både längd och tjocklek på skaftet – med majoriteten mellan cirka 1 och 4 centime-

Figur 7. Fästanordningar (nitar, nitbrickor, samt intakta förband; n = 610) som mätts in i fält under 2021–2025. Fästanordningarna förekommer över hela undersökningsområdet men uppvisar koncentrationer i vissa ytor. Illustration: författarna.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

ter långa – motsvarar de intervall som användes för konstruktion och reparation av mindre handelsfartyg av knarrtyp (Koehler 2022:72–79). Nitar användes dock inte bara i båtbyggen, utan också i andra träkonstruktioner (Johansson 2006). Ett exempel är en verktygskista med tillhörande små nitar från hus 11 (Kilger et al. 2023:36f).

Järn utgör fortfarande ett relativt outnyttjat källmaterial, som utöver kvalitativa analyser, även möjliggör rumsliga analyser med hög upplösning – något som blir möjligt tack vare de stora fyndvolymerna. Spridningsanalysen av 610 inmätta (RTK-GNSS) fästanordningar – båtnitar, nitbrickor och förband – visar att de förekommer i hela boplatsområdet. I anslutning till vissa anläggningar, uppträder de dessutom i tydligt högre koncentrationer (fig. 7). Särskilt framträdande är härdar och hörnugnar i hus 12, 13 och 14. Har man använt kasserade bordläggningar från skepp som brännved? Detta indikeras inte bara av koncentrationerna intill eldstäder, utan även av att många nitar från just ugns- och härdkontexter uppvisar förbränningsspår. Man kan också ha återbrukat trä från båtar som byggmaterial. Ett exempel är den planka med nit som använts som ugnsfoder i hus 15 (Kilger & Renmarker 2025:30). Ett annat är koncentrationen av fästanordningar söder om hus 15 som kan vara rester från en träkonstruktion, möjligen ett staket i anslutning till de två stenar som tolkas som gränsmarkeringar Även om fästanordningar kan ha haft flera användningsområden än båtbygge visar den stora mängden nitar att bosättningen varit lokaliserad nära stranden och att aktiviteter med maritim anknytning har ägt rum på platsen.

Keramik och gäster från söder

Utöver ben och järn utgör keramik den vanligaste fyndkategorin. Sammanlagt finns 1080 poster med keramik registrerade, varav 770 skärvor mättes *in situ*. Dokumentationen är så högupplöst att spridningsmönster till enskilda kärl i vissa fall kan följas, vilket i sin tur möjliggör analyser av aktivitetsmönster och beteenden. Östersjökeramiken är med omkring 430 fyndposter det vanligaste godset från utgrävningarna 2021–2025. Denna keramik brukar anses ha sitt ursprung i de slaviska områdena men är ett gods som tillverkades mellan cirka 1000 och 1200-talet i Östersjöområdet (Roslund 2006:63f). Östersjökeramiken från 2005–2013 har bearbetats och klassificerats av Martin Holmbäck som genom ICP-analys har funnit att de vanligaste formgrupperna Väg 4 och 11 är tillverkade av lokal lera (Holmbäck 2017:42f) (fig. 3). Importerad keramik utgör däremot ett markant inslag i vissa schaktytor. I dessa fall rör det sig främst om skärvor av Andenne- och Paffrathgods, men även enstaka skärvor av äldre rödgods och protostengods förekommer.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

Paffrathgods består av rundbottnade kokkärl (tyska Kugeltöpfe) som tillverkades redan på 800-talet i norra Tyskland. Karakteristiskt för godset är att det är reducerat svartfärgat på ytan, medan kärnan är ljusgrå (tyska Grauware). Med den tyska koloniseringen under 1100-talet börjar den produceras också i de elbslaviska områden mellan Elbe och Oder (Rębkowski 2014), innan den i Skandinavien blir vanligt förkommande i perioden cirka 1150–1225 (Roslund 2005:55). Andennegods från Belgien har en karaktäristisk gulglasyr och börjar dyka upp i Skandinavien under 1100-talet och början av 1200-talet (Roslund 2005:53). Anmärkningsvärd är också förekomsten av skärvor från glasbägare av typen Saint-Savin: koboltblått glas med pålagda opakt vita bandformade glastrådar, producerat i södra Frankrike eller Italien (Hilberg 2022:401–417).

Spridningen av Andenne- och Paffrathgods samt glas av typen Saint-Savin ger viktiga ledtrådar om aktivitetsmönster i de identifierade parcellerna (fig. 4, 8). Dessa fynd förkommer, med något enstaka undantag, endast i parcellerna intill hus 11, 12 och 15. Spridningen visar en tydlig avgränsning mot norra

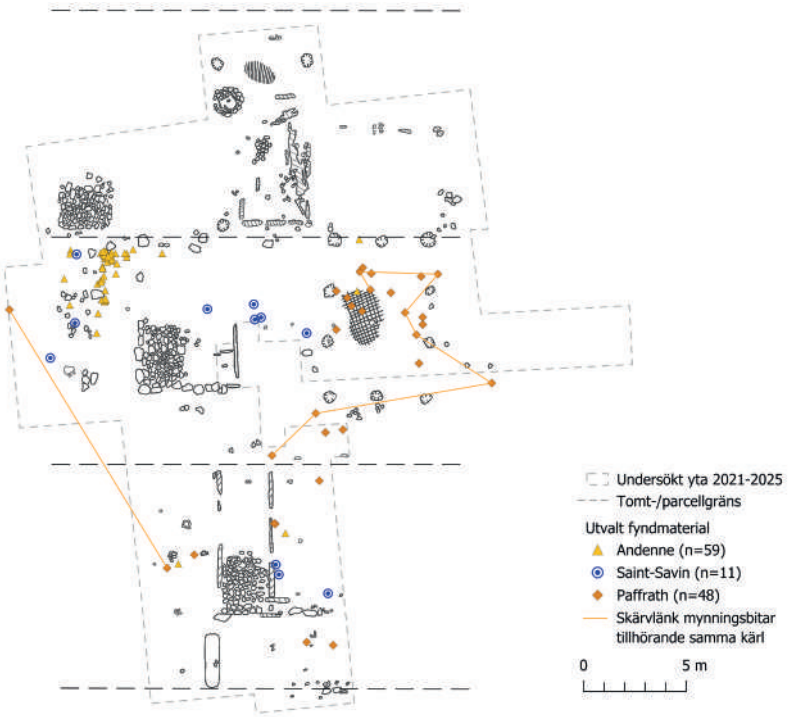

Figur 8. Andenne- och Paffrathgods samt glas av typen Saint-Savin som återfunnits i Västergarn 2021–2025. Det utvalda fyndmaterialet uppvisar en tydlig spridning inom de identifierade parcellerna. Illustration: författarna.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

parcellen, vilket indikerar att det kan ha funnits ett hinder eller staket (fig. 8). Särskilt intressant är koncentrationen av Andenneskärvor utanför den nordvästra knuten av hus 11, förmodligen deponerad utanför husets ingång. Koncentrationen av Paffrathgods och skärvlänkar av mynningsbitar till ett Paffrathkärl kan i sin tur kopplas till hus 12. En skärvlänk från en Paffrathmynning av ett annat kärl korsar dock den förmodade tomtgränsen mellan hus 11 och 12 samt hus 15.

Spridningen av importerad keramik inom parcellgränserna tyder på att det på tomten kan ha huserat gäster från områden i söder. Tog gästerna med sig sina egna kokkärl på resan? Kanske ser vi här spår av de aktörer som nämns i de historiska källorna. En analys av skärvlänkar av östersjökärl och fragment av individuella kammar återstår att genomföra. En sådan analys kan ge en mera detaljerad rumslig matris över olika aktiviteter på tomten, men möjligen också över skilda användarfaser genom tiden.

Lagtext i arkeologisk kontext

Förhållandet mellan ting och text är en grundläggande problemställning inom historisk arkeologi. Kan de tidigmedeltida husgrunderna, fynden och de arkeologiska kontexterna från Västergarn användas som källmaterial för att studera den rättsliga dimensionen i styrningen och administrationen av hamnmiljöer? Nedan diskuterar vi en stadga i Gutalagen som kan belysa denna fråga.

Sven Kalmring (2024:84–98) kopplar samman arkeologiska belägg från vikingatida städer med uppgifter om kommersiell lagstiftning i senromerska och tidig medeltida lagtexter om juridiska zoner, tullar, olika typer av avgifter och restriktioner, samt tidsbegränsningar för utländska köpmäns vistelse i hamnstäder. Hade platser som Västergarn och Paviken en särskild rättslig status? Fanns det ett juridiskt ramverk som reglerade relationerna mellan olika aktörer – exempelvis köpmän och skeppare organiserade i gillen – och befolkningen i hamnarna? Vem hade i så fall jurisdiktion över detta? Gillen åtnjöt ofta kungligt beskydd; ett tidigt exempel är från 1177, då kung Valdemar I tog Knutsgillet av Gotlandsfarare under sitt beskydd (Radtke 2017a: 10). Hur löste man praktiska frågor som att främmande köpmän under sina besök inte enbart behövde skydd, utan även tillgång till tomt, husrum och proviant?

Perspektiv på hamnars juridiska och monetära betydelse lyfter Nanouschka Myrberg (2008:158–160) i sina studier av den tidigaste gotländska myntningen. De mynt med omskriften PAX PORTA som börjar präglas omkring år 1170, tolkar hon som en markering av ”portfrid”, vilket kan syfta på hamnen i Visby och därmed uttrycka en proklamation om fred och skydd för utländska besökare.

Myntens funktion som av en myndighet sanktionerade betal-

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

ningsmedel innebar samtidigt att de förmedlade en juridisk och symbolisk garanti (Kilger 2019:146). Myntningen var ett effektivt medel att beskatta handeln i städerna, och sanktionera urbana rum som monetära där mynten hade ett fastställt värde. Det finns därför en konceptuell analogi mellan lagtexter och mynt. Båda medierna kan ses som dokument som symboliserar rättslig auktoritet. Mynten som materiella objekt, förkroppsligar juridisk autenticitet. På så sätt var de ett uttryck för den fred och rättssäkerhet som förknippades med hamnen och dess handel, både för de inresande köpmännen och för lokalbefolkningen.

Vi har hittills argumenterat för att husgrunderna, de många nitarna och andra fynd i sin arkeologiska kontext kan sammanlänkas med olika maritima verksamheter och praktiker. I stadga 36 behandlar Gutalagen rättsliga förhållanden på stranden, men också relationen mellan båtar och bostadshus (Peel 2009:47). Enligt lagtexten ska handelsskepp *kaupskip*, som har tretton spant och tre tvärbalkar vårdas ute på stranden. Tyngre lastfartyg *byrþingar* ska däremot vara fastlåsta med en järnkedja till bostadshus där folk sover. Kedjan ska gå genom en stolpe, ett spant eller en *bul*. Det måste finnas ett lås och en nyckel, som husmor eller bonden bär. Kedjan får inte vara längre än tre länkar, och den fjärde ska vara en *hamare*. Varje länk ska väga två marker eller sträcka sig över tre spant. Hustypen som beskrivs i lagtexten är ett plank- eller bulhus. Från husgrunderna i Västergarn finns flera nycklar bevarade, däribland dörrnycklar (fig. 9), samt bultlås och bultlåsnycklar.

Figur 9. Tidigmedeltida dörrnyckel från Västergarn. Foto © Christoffer Sundkvist.

Stadgan i Gutalagen hade sannolikt rättsliga förlagor i den tidigmedeltida sjörätten. Hit hör Bjärkörätten och andra tidiga stadslagar, exempelvis den från Schleswig, som reglerar handel i hamnmiljöer (Rösch 2019:286; Kalmring 2024:95). Bjärkörätten tillämpades i svenska städer fram till att Magnus Erikssons allmänna stadslag trädde i kraft under mitten av 1300-talet (Ohlmarks 1976:311). Ett genomgående syfte med dessa lagtexter var att garantera rättssäkerheten för köpmän och skeppare som begav sig på resa utomlands (Frankot 2007). Varför föreskriver Gutalagsstadgan att lastskepp ska kedjas fast – dessutom med nyckel och lås – till ett bostadshus?

En möjlig tolkning är att järnkedjan och låsanordningen överförde det rättsliga skyddet som gällde för hus och hem till att även omfatta skepp och båtar. Förankringsproceduren kan därmed beskrivas som en form av ”hemlåsning” av handelsskepp.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

Bjärkörätten uttrycker samma princip: man skulle åtnjuta lika mycket frid på sitt eget skepp, oavsett storlek, som i sitt eget hus (Björkörätten § 13, Ohlmarks 1976:305). En annan paragraf föreskriver att varorna skulle förvaras i hus vid ankomsten, varefter hamnfogden skulle varslas. Denne hade därefter förköpsrätt i tre dagar (Bjärkörätten § 8). Norska och isländska lagtexter, såsom Magnus Håkånssons stadslag och Jónsbók, ger också exempel på särskilda hamnförordningar. Ett återkommande problem som dessa bestämmelser försökte stävja var *hafnarrán*, det vill säga att man med våld övertar redan upptagna platser i hamnen (Kalmring 2010:103).

Nyare arkeologiska undersökningar av hamnen i staden Schleswig har påvisat en miljö som motsvarar den som beskrivs i Gutalagen. Man byggde bostadshus på bryggor och kajanläggningar i direkt anslutning till vatten där till exempel djupgående lastskepp kunde förtöjas (Rösch 2018:337). Frågan är om även tyngre skepp, som lastskepp, kunde ligga för ankare i Västergarnsviken. De hamnanläggningar som dokumenterats vid Kronholmssundet är intressanta i detta sammanhang, samt de stenkistor och bryggkonstruktioner som återfunnits vid gården Stelor i Pavikens utlopp.

Spår av en äldre hamnorganisation

De spår av parcellindelning som framträder innanför Västergarnsvallen öppnar för vidare studier av social organisation och urbanisering på Gotland. Hamnarna i Västergarn, Visby och Fröjel fungerade som speciella ekonomiska zoner och noder för fjärrhandeln, men var samtidigt beroende av sitt omland för försörjning, mottagande av gäster och upprätthållande av olika näringar. Utifrån historiska kartor, kamerala källor och ägoförhållanden har Dan Carlsson (2011: 17–20) visat tydliga samband mellan hamnbebyggelsen och gårdarna i Västergarns omland. Kartmaterialet speglar sociala och ekonomiska nätverk, liksom möjliga maktstrukturer i förvaltningen av hamnarna – något som också lämnar spår i det arkeologiska källmaterialet.

Husgrunderna som undersöktes 2021–2025 ligger på ägorna till den historiska gården Snauvalds, som är belagd som skattetomt på de geometriska skattläggningskartorna från 1700-talet. Alla bebyggelseenheter innanför vallen omtalas som tomter, där de redovisas som separata enheter åtskilda från gårdar och kyrkans mark. Tomter finns även belagda på näset mellan Paviken och Kronholmen (Carlsson 2011:28–32, fig. 13). På Gotland förekommer tomter både i större hamnar som Visby och Fröjel och på landsbygden. Ortnamnen antyder i vissa fall att tomter har varit hantverkarbosättningar (Svedjemo 2014:121, 130f, 169). Tomter kunde

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

köpas, säljas och bytas av utsocknes, och tomtbebyggelse indikerar därför ekonomisk och social rörlighet.

Tomterna innanför vallen ägdes av personer från Västergarns nära omland, såsom Sanda, Stenkumla och Björke socken. Detta talar enligt Carlsson (2011:28) för hamnverksamhet och för att gårdar i omlandet hade intresse av att inneha tomt i hamnen. Samtidigt speglar de historiska kartorna tidigmoderna förhållanden, vilket väcker frågan om hur långt tillbaka i tiden dessa strukturer kan spåras. Paralleller till tomt som en skattemässig term finns redan i tidigmedeltida städer, där fastigheter omtalas som grundlag för beskattning (Poulsen 2011). År 1085 skänker kung Knut den helige landområden i Skåne och på Själland samt intäkter från städerna Lund, Lomma och Helsingborg till Laurentius kyrkan i Lund. Dessa inkomster, senare kallade *mithsumergjald*, betalades till kungen vid midsommar och baserades på stadsfastigheter som i dokumenten omtalas som *areae* (latin), vilket kan översättas som tomt eller parcell (Kilger 2019:145). Det är mycket sannolikt att husgrunderna och stadsplanen med parceller innanför Västergarnsvallen motsvarar de skattetomter som omnämns i sentida kamerala källor.

Vilka aktörer kontrollerade och administrerade hamnar som Västergarn? Ett föremål som möjligen kan indikera någon form av organisation i en hamnmiljö är fyndet av ett miniatyrankare i bly från bosättningsområdet innanför Västergarnsvallen (fig. 10). Liknande blyankare har påträffats i hamnstäder som Hedeby, Schleswig och Sigtuna, men även i andra vikingatida städer som Dublin och York (Kalmring 2024:96f). Flera tolkningar har lyfts fram, bland annat att ankarna fungerat som kännetecken för köpmannsgillen verksamma i städerna (Radtke 2017b:696–699). De har också kopplats till hamnorganisationen och tolkats som en form av polletter som visade att hamnavgiften var betald.

Figur 10. Miniatyrankare i bly från Västergarn. Foto © Christoffer Sundkvist.

Med utgångspunkt i de arkeologiska undersökningarna i Paviken utvecklade Per Lundström (1981:123–127) en hypotes om ”settingshamnar”, där varje setting på Gotland kontrollerade sin egen hamn. Utifrån

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

vårt tidigare resonemang om kommunikationsled mellan Paviken och Sudertinget vid Fjäle myr framstår Lundströms hypotes fortfarande som plausibel. En paradox är att Västergarn socken – Gotlands minsta socken – samtidigt hade några av öns största gårdar under 1600-talet. Stora och Lilla Mafrids ägde då omkring 60–70 % av socknens yta och innehade dessutom en betydande andel av fiskerättigheterna i Västergarnsån. Gårdarna ligger i socknens östra del och deras ägor gränsade i norr till både Sudertingsån och Viksmyr, som samtidigt utgjorde gräns mot Eskelhems socken. Det är därför inte långsökt att anta att dessa gårdar hade ett avsevärt inflytande över hamnverksamheten i både Paviken och Västergarn (Carlsson 2011:32–35) och att de kan ha kontrollerat den ”tingsled” som sannolikt hade betydelse redan i förhistorisk tid (de Bruycker 2024:36–40).

Hamnfogdar och tidig modern administration

Skattetomten Snauvalds ägdes under 1600-talet (1632–1644) av den danska hamnfogden Marcus Schröder och ligger i anslutning till Hamngården, det vill säga Västergarns gamla tullhus. I Västergarns kyrka hänger ett votivskepp från 1637 i taket, vilket var en gåva från Schröder (Zachrisson 1999a:11). Hamngården och Snauvalds är tydligt utsatta på skattläggningskartan från 1742 (fig. 11). Verksamheten på Hamngården kan följas tillbaka i skriftliga källor till början av 1600-talet när Gotland tillhörde Danmark. Under denna tid var hamnfogdar utplacerade i viktiga hamnar med uppgifter såsom att föra journal över in- och utgående fartyg, förvalta tullavgifterna, sköta strömmingslängderna samt bevaka kronans rättigheter till garnströmmingen. Alla danska hamnfogdar på Gotland under 1600-talet är belagda via strömmingslängderna, som tidigast från år 1601. Hamnfogdeorganisationen grundades förmodligen av de danska länsherrarna, men det är möjligt att den är ännu äldre (Steffen 1932:46f). Det äldsta belägget för en hamnförordning på Gotland är från år 1492 och visar att det fanns ett regelverk som styrde förhållandena i hamnarna för främmande köpmän (Siltberg 2001, 113).

Enligt tullhandlingar från 1630-talet anlöpte mellan 20 och 50 fartyg hamnen i Västergarn. Det rörde sig främst om små skutor från de danska öarna och Sønderjylland för att hämta virke (Zachrisson 1999a:11). Som ett utstick i seminariegrävningarna, som annars främst har fokuserat på området innanför Västergarnsvallen, genomfördes 2022 en mindre undersökning på fastigheten Hamngården (Kilger et al. 2023:79–111). Undersökning visar att aktiviteter i anslutning till Hamngården och ned till Västergarnsån kan dateras till tidigmodern tid från 1500- till 1700-talet. Ägorna söder om och i anslutning till hamngården betecknas på skattläggningskartan som ”Lastagieplatsen”

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

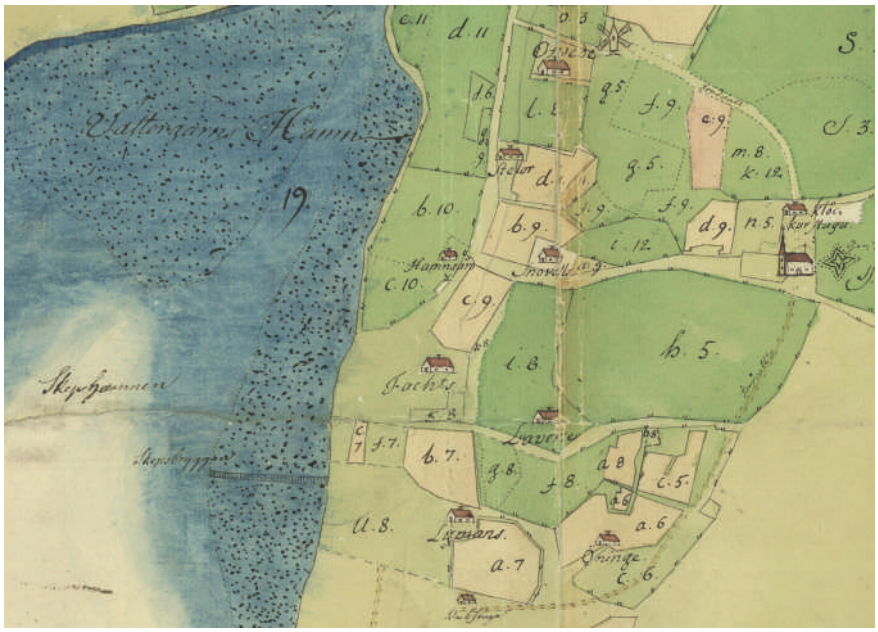

Figur 11. Utsnitt ur skattläggningskarta "Charta öfver Westergarn Sokn på Gotland" från 1742, Johan Fineman. Lantmäteriet akt H90-1:1.

och var av namnet att tyda ett område för av- och pålastning av skeppslast.

De historiska källorna förmedlar att Västergarn har varit en betydelsefull hamn under senmedeltiden, inte enbart som landstigningsplats för invasionsflottor (Floderus 1934:80f), utan också som en arena för förhandlingar. År 1446 möttes till exempel makthavare inom Kalmarunionen – Christoffer av Bayern och den avsatte Erik av Pommern i Västergarn. Dokumentet från detta möte är utfärdat i Västergarn och bevittnat av representanter för den svenska högadeln (SDHK 25001). Även kung Kristian I vistades i *Westergarne* 1456 och skrev då brev till köpmän i Stralsund. På samma sätt korresponderade kung Hans år 1501 *vdi Vestergarn paa Got*landt med militära befälhavare på fastlandet (Siltberg 2019:34).

En intressant fråga är var i Västergarn dessa kungligheter och Kalmarunionens högsta elit höll hus? Det måste ha funnits en skrivarstuga och ståndsmässig inkvartering, liksom en infrastruktur för förvaltning och administration. En möjlighet är att de huserades på hamnfogdens domäner, såsom Hamngården eller gården Snauvalds. Men det kan också ha funnits andra nu försvunna byggnader – kanske i anslutning till kyrkorna – som tillhandahöll ståndsmässig logi. Hamnfogden Schröders hus, mangården till skattetomten Snauvalds, finns fortfarande kvar och tillhör idag familjen Göthman. Seminariegrävningarna i familjen Göthmans trädgård 2008 och 2009

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

visade att platsen rymmer fler husgrunder som överlagrar varandra från tidig medeltid till nyare tid (Norderäng 2008; 2009). Bland dessa finns hus 4, en större byggnad som enligt de rikliga myntfynden var i bruk under 1400- och 1500-talet (Kilger, Elfver & Svedjemo 2015:147f, 151). I huset hittades också en vapendepå med kortsvärd och armborst samt delar av en senmedeltida balansvåg (Norderäng 2008:17–19).

Konklusioner

Västergarn har under lång tid varit en betydelsefull hamn på Gotlands västkust. Genom att studera området utifrån flera källor, däribland det arkeologiska materialet, kan vi få insikter i en organisation som sträcker sig över flera århundraden. Västergarnsvallen och kulturlagret innanför den vittnar om en stad och hamn med utländska besökare, samt om en plats där människor med nära anknytning till kyrkan har vistats. I detta ljus framträder Västergarn som en betydelsefull plats för kulturella möten. Genom att länka arkeologiskt material med textuella källor, som till exempel lagtexter och handelsfördrag, finns möjlighet att fördjupa vår kunskap och berätta nya historier om det tidigmedeltida Gotland. Våra studier kan visa att hamnplatser som Västergarn kan ha utgjort en av de strandnära kommersiella zoner och rättsligt fredade områden som omnämns i Visby stadslag.

De senaste undersökningarna i Västergarn ger viktiga insikter i de praktiker och den organisation som omtalas i lagtexterna. Hemlåsningen av skepp som nämns i Gutalagen kan i viss mån associeras med arkeologiskt material och kontexter från de husgrunder vi har undersökt. Samtidigt är det mindre sannolikt att den miljö som beskrivs i lagtexten har en direkt koppling till den bostads- och verkstadsmiljö som dokumenterats inom Västergarnsvallen. En tidig medeltida hamn i Västergarn har ännu inte identifierats. I detta sammanhang är det därför särskilt intressant att beakta hamnanläggningarna vid Kronholmssundet och vid Stelor i Pavikens utlopp, liksom Hamngården och lastageplatsen som framträder i det tidigmoderna kartmaterialet från 1600- och 1700-talen. Tillsammans tyder dessa platser på att Västergarn och Paviken kan ha haft en mer komplex maritim infrastruktur än vad som hittills kunnat beläggas arkeologiskt (Koehler 2022). Hans Hanssons tankefigur om upplänningar och strandbyggare ger intressanta perspektiv på konfliktfyllda men mångsidiga relationer och förhållanden mellan öbor och gäster på stranden. Här finns det fler infallsvinklar att upptäcka och utforska i det arkeologiska källmaterialet.

Det är också anmärkningsvärt att 1600-talskartor tycks framhäva en farbar vattenväg mellan Västergarn och Fjäle myr. Kan Västergarn ha fungerat som en viktig knytpunkt för transporter av människor och varor från Östersjön till Gotlands

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

inland? Det är knappast en tillfällighet att boplatsen vid Paviken anlades strax söder om Idåns utlopp. På så sätt var platsen av strategisk betydelse för kontrollen av hela Gotland både till havs och inåt land. Centrala platser på Gotland med politisk och religiös betydelse, såsom Suderting och Mästerby i Hejdeområdet samt samlingsplatsen för *Gutnal Ting* vid Roma kloster, nåddes troligtvis enklare via vattenvägen än på land (Gustafsson & Östergren 2017; Östergren 2020:27; 2023:42–45). Kartmaterialet från 1600-talet blir en viktig nyckel för att förstå detta, men det krävs vidare utredning av hur vattenvägarna kan ha sett ut under tidigare perioder för att till fullo förstå denna organisation i vilken Västergarn och vallanläggningen kan ha spelat en central roll.

Västergarns strategiska och politiska betydelse manifesteras i Västergarnsvallen, de två kyrkorna som användes parallellt under hela medeltiden och inte minst i en av Gotlands största kastaler. Är denna monumentalitet ett uttryck för feodala och kyrkliga aktörer som verkar utifrån (Hed Jakobsson 1999:92–95; Zachrisson 1999b:74–77), en manifestation av en lokal elit (Hansson 2020), en materialisering av merkantila tankesätt och praktiker – en urban infrastruktur? Eller, som vi har argumenterat ovan, uttryck för det gotländska tingssamhällets hamn: ett avgränsat rum med egen jurisdiktion som garanterade trygghet och säkerhet (Gustafsson 2020; Östergren 2023)? Frågorna är medvetet spetsformulerade och låter sig därför inte besvaras entydigt, men de visar bredden av de tematiska problemställningarna som Västergarn aktualiserar.

Efterord

Vi tackar två anonyma granskare för kommentarer och konstruktiva inspel på manuset till denna artikel. Tack till Christoffer Sundkvist för fyndfotografering. Stort tack också till familjen Göthman för engagemang och för att de under alla år har upplåtit sin trädgård och sina marker för våra seminariegrävningar.

Love Mikaelson Pahlman
Student, MA i arkeologi
Institutionen för arkeologi, antik historia och kulturvård, Uppsala universitet, Campus Gotland
love.pahlman@gmail.com
ORCID 0009-0004-6353-973X

Christoph Kilger
Lektor i arkeologi
Institutionen för arkeologi, antik historia och kulturvård, Uppsala universitet, Campus Gotland
christoph.kilger@arkeologi.uu.se
ORCID 0000-0003-3111-7562

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

Referenser

Andersson, G. 1977. En stadsarkeologisk undersökning i Visby 1974. *Hikuin* 3, 33–40.

Alander, I. 2025. *Ansiktslösa fåglar: en osteologisk studie av fågel i medeltida Västergarn*. Kandidatuppsats i arkeologi med inriktning mot osteologi. Visby, Institutionen för arkeologi, antik historia och kulturvård, Uppsala universitet.

Beronius Jörpeland, L. & Bäck, M. 2001. Kroppskultur. Föreställningar om synen på renlighet utifrån medeltida latrinmaterial. Från stad till land. Andrén, A., Ersgård L. & Wienberg, J. (red.). Lund Studies in Medieval Archaeology 29. Stockholm, Almqvist och Wiksell International, 323–336.

Björkander, A. 1898. *Till Visby stads äldsta historia. Ett kritiskt bidrag*. Uppsala, Almqvist & Wiksell.

Bornfalk Back, A. 2023. *Från stenkrigare till borgjarl. Befästningskonsten i östra Sverige, 375–750 e.Kr*. Uppsala, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Carlsson, D. 1987. Äldre hamnar. Ett hotat kulturarv. *Fornvännen*, 6–18.

Carlsson. D. 1999. *”Ridanäs”. Vikingahamnen i Fröjel*. Visby, Arkeodok.

Carlsson, D. 2011. *Vikingatidens Västergarn – en komplicerad historia*. Arendus skrifter 3. Stockholm, Books on Demand GmbH.

Cassel, K. 1999. Västergarns äldre historia. *Västergarnsstudier*. Cassel, K. (red.). Stockholm, Riksantikvarieämbetet, 43–52.

d’Agnan, P. 2010. Gotlands medeltida fiskelägen – en arkeologisk förstudie. *Fornvännen*, 236–239.

de Bruycker, M. 2024. *Gräns och kommunikation i ett gotländskt tingsamhälle: En landskapsarkeologisk studie*. Kandidatuppsats i arkeologi. Visby, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Eile, G. & Blomkvist, N. 2016. *Första Novgorodkrönikan*. Visby, Gotland museum.

Elfwendahl, M. 1989. *Arkeologi på Gotland. Fyra undersökningar i Västergarn*. Rapport RAGU 1989:1. Stockholm, Riksantikvarieämbetet.

Floderus, E. 1934. Västergarn. *Fornvännen*, 65–83.

Frankot, E. 2007. Medieval maritime Law from Olerón to Wisby. Jurisdictions in the Law of the Sea. *Communities in European History: Representations, Jurisdictions, Conflicts*. J. Pan-Montojo, J. & Pedersen, F. (red.). Pisa University Press, 151–172.

Gustafsson, N.B. 2020. On the significance of coastal free zones and foreign tongues. Tracing cultural interchange in early medieval Gotland. *Relations and runes*. Kitzler Åhfeldt, L., Hedenstierna-Jonson, C., Widerström, P. & Raffield, B. (red.). Stockholm, Riksantikvarieämbetet, 79–90.

Gustafsson, N.B. & Östergen, M. 2017. Weights and values in the Gotlandic heartland. *Lund Archaeological Review* 23, 95–105.

Hansson, H. 1967. Gotländska tingshamnar – Föredrag i Vitterhetsakademien den 7 februari 1967. *Gotländskt arkiv* 39, 29–34.

Hansson, M. 2020. The Medieval Towers on the Island of Gotland. *Lund Archaeological Review*, 26–27, 63–80.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

Hed Jakobsson, A. 1999. Staden Västergarn? *Västergarnsstudier*. Cassel, K. (red). Stockholm, Riksantikvarieämbetet, 79–97.

Hilberg, V. 2022. *Haithabu 983–1066. Der Untergang eines dänischen Handelszentrums in der späten Wikingerzeit*, vol. 1. München, Verlag Dr. Friedrich Pfeil.

Holmbäck, M. 2017. *Öster i Väster: en studie av östersjökeramiken från Västergarn, Gotland*. Mastersuppsats i arkeologi. Visby, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Ilves, K. 2011. Is there an Archaeological Potential for a Sociology of Landing Sites? *Journal of Archaeology and Ancient History* 2011(2), 1–31.

Johansson, H. 2006. *Båtnitar analys och konservering av järnnitar från Birkas garnison*. CD uppsats i Laborativ Arkeologi 2005–2006. Stockholms Universitet.

Jonsson, M. 1987. Fiskelägen. Lindquist, S-O (red). *Vägen till kulturen på Gotland*. Gotländskt Arkiv 1987, Visby, 33–35.

Kalmring, S. 2010. *Der Hafen von Haithabu*. Neumünster, Wachholtz Verlag.

Kalmring, S. 2024. *Towns and Commerce in Viking-Age Scandinavia*. Cambridge, Cambridge University Press.

Kattinger, D. 1992. Tyska och gotländska köpmäns handel på Novgorod och i England under 1100- och 1200-talet. *Gotländskt arkiv* 64, 131–142.

Kilger, C. 2019. Silver, Land, Towns, and the Elites: Social and Legal Aspects of Silver in Scandinavia c. 850-1150. *Nordic Elites in Transformation, c. 1050-1250, Vol I. Material Resources*. Poulsen, B., Vogt, H. & Sigurdsson, J-V. (red.), New York, Taylor & Francis, 130–160.

Kilger, C. 2025. Biskopar och kyrkor. Hänget från Västergarn. *Fragment av föremål, platser, kroppar och ord. En vänbok tillägnad Torun Zachrisson*. Hedenstierna-Jonson, C., Kjellström, A., Ljung, C. & Qviström, L. (red.), Upplandsmuseet skriftserie nr. 15, Occasional papers in Archaeology nr. 89. Uppsala, Upplandsmuseet och Uppsala universitet, 22–23.

Kilger, C., Söderström, U., Andreeff, A., Svedjemo, G. & Wehlin, J. 2014. *Medeltida hus i Västergarn*. Rapport från arkeologisk undersökning 2012 Snauvalds 1:2, Västergarns socken, Gotland. Kalmar, Kalmar Läns Museum, Uppsala universitet, Arkeologiska fältrapporter nr. 5.

Kilger, C., Elfver F. & Svedjemo, G. 2015. Mynt och bebyggelse – Bebyggelseutvecklingen inom Västergarnsvallen ur ett numismatiskt perspektiv. Talvio, T. & Wijk, M. (red.), *Myntstudier. Festskrift till Kenneth Jonsson*, Monografier. Stockholm, Svenska Numismatiska Föreningen, 74–89.

Kilger, C., Söderström, U. & Holmbäck, M. 2018. Staden man sökte, men aldrig fann. *Gotländskt Arkiv*, 26–41.

Kilger, C., Wallin, P., Andreeff Högfeldt, A., Krooks, B. & Leidersdorff-Menzel, C. 2022. *Medeltida syllstensgrund, stolpbyggnad och brya: Arkeologisk undersökning 2021 Snauvalds 1:2, Västergarn socken, Gotlands kommun, Gotland. RAÄ nr: L1976:7960 (tidigare RAÄ-nr Västergarn 50:1).* Arkeologiska fältrapporter nr 23. Visby, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

Kilger, C., Wallin, P., Andreeff Högfeldt, A., Krooks, B. & Randér, G. 2023. *Tidig medeltida bebyggelse, hamnområde och fiske i Västergarn. Arkeologisk undersökning 2022 Snauvalds 1:2 RAÄ nr: L1976:7960 (tidigare RAÄ-nr Västergarn 50:1) & Hamngården 1:2, Västergarn socken, Gotlands kommun, Gotland*. Arkeologiska fältrapporter nr 25. Visby, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Kilger, C., Wallin, P., Andreeff-Högfeldt, A., Samland, E., Brobäck Alnehill, V. & Randér, G. 2024. *Tidigmedeltida bebyggelse och aktiviteter innanför Västergarnsvallen: Arkeologisk undersökning 2023 Snauvalds 1: 2 RAÄ nr: L1976: 7960 (tidigare RAÄ-nr Västergarn 50: 1) Västergarn socken, Gotlands kommun, Gotland*. Arkeologiska fältrapporter nr 26. Visby, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Kilger, C. & Renmarker, E. 2025. *Närstudier av tidigmedeltida husgrunder och aktivitetsytor innanför Västergarnsvallen. Arkeologisk undersökning 2024. Snauvalds 1:2 RAÄ nr: L1976:7960 (tidigare RAÄ-nr Västergarn 50:1) Västergarn socken, Gotland*. Arkeologiska fältrapporter nr 29. Visby, Uppsala universitet, Institutionen för arkeologi, antik historia och kulturvård, Uppsala universitet.

Kilger, C. & Pahlman, L.M. [i manus]. *Strandlinjer och medeltida tomter innanför Västergarnsvallen*. Arkeologisk undersökning 2025. *Snauvalds 1:2 RAÄ nr: L1976:7960 (tidigare RAÄ-nr Västergarn 50:1) Västergarn socken, Gotland.* Arkeologiska fältrapporter nr 30. Visby, Uppsala universitet, Institutionen för arkeologi, antik historia och kulturvård, Uppsala universitet.

Koehler, R. 2022. Maritime infrastructure of Medieval Västergarn. *Gusem 12*, 56–86.

Krooks, B. 2025. *Fishscapes. Exploring a long-term perspective of fisheries and aquatic habitat structures in the Baltic Sea region through interdisciplinary studies*. Visby, Institutionen för arkeologi, antik historia och kulturvård, Uppsala universitet.

Lantz, M. 2025. Medieval *fishbone assemblages in Västergarn, Gotland. Towards an understanding from the quality of the record*. Kandidatuppsats i arkeologi med inriktning mot osteologi. Visby, Institutionen för arkeologi, antik historia och kulturvård, Uppsala universitet.

Lindquist, M. 2004. *Rapportsammanställning: Arkeologiska undersökningar i Paviken (St Mafrids 1:23), Västergarn sn på Gotland 1967–73*.

Lundström, P. 1981. *De kommo vida… Vikingars hamn vid Paviken på Gotland*. Sjöhistoriska museets rapportserie 15. Statens sjöhistoriska museum, Stockholm.

Mels, T. 2014. Primitive Accumulation and the Production of Abstract Space: Nineteenth-century Mire Reclamation on Gotland. *Antipode* 46 (4), 1113–1133.

Munthe, H. 1947. Om gamla tilläggsplatser för farkoster på Gotland. *Gotländskt arkiv*, 44–56.

Myrberg, N. 2008. *Ett eget värde. Gotlands tidigaste myntning, ca 1140–1220*. Stockholm studies in Archaeology 45. Stockholm.

Nerman, B. 1934. Det forntida Västergarn. *Fornvännen*, 84–88.

Norderäng, J. 2008. *Rapport från arkeologisk undersökning i Västergarns socken 2008: Snauvalds 1:2, RAÄ 24*. Visby, Avdelningen för arkeologi och osteologi, Högskolan på Gotland.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

Norderäng, J. 2009. *Rapport från arkeologisk undersökning i Västergarns socken 2009: Snauvalds 1:2, RAÄ 24*. Visby, Avdelningen för arkeologi och osteologi, Högskolan på Gotland.

Ohlmarks, Å. 1976. *De svenska landskapslagarna i kompl. övers., med anm. och förklaringar*. Stureförlaget. Stockholm.

Olsson, I. 1972. Snäck-namn på Gotland. *Fornvännen*, 180–208.

Pahlman, L.M. 2024. *in portu, cui Garnum nomen – Mot en kronologi av vikinga- och medeltida hav och bebyggelse i Västergarn på Gotland: fosfater och andra fynd*. Kandidatuppsats i arkeologi. Uppsala, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Pahlman, L.M. [i manus]. *Coastal Dynamics and Harbor Development: Intrasite Analyses of Settlement and Site Formation Processes in Västergarn on Gotland: Topography, Stratigraphy and Radiocarbon Dating as Proxies of Change*. Manus till masteruppsats i Arkeologi. Visby, Institutionen för arkeologi, antik historia och kulturvård, Uppsala universitet.

Philip, A. L. 1993. Johan Fredrik Meijer. Fästningsbyggare och kartör av Carte von Gottlant A:o 1646. *Gotländskt Arkiv*, 66–78.

Peel, C. 2009. *Guta lag. The law of the Gotlanders*. London, Viking Society for Northern Research, University College of London.

Petersson, N. 2023. *Katmis yvar allt: En osteoarkeologisk analys på kattmaterialet i Västergarn, Gotland*. Kandidatuppsats i arkeologi med inriktning mot osteologi. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet, Visby.

Poulsen, B. 2011. Did the Vikings Land Rent? What was it like? *Settlement and Lordship in Viking and Early Medieval Scandinavia*. Poulsen, B. & Sindbæk, S. (red.). Turnout, Brepols, 277–291.

Puckett, E.E., Orton, D. & Munshi-South, J. 2020. Commensal Rats and Humans: Integrating Rodent Phylogeography and Zooarchaeology to Highlight Connections between Human Societies. *BioEssays* 42(5): 1900160.

Radtke, C. 2017a. War die Schleswiger Schützengilde im Mittelalter eine Knudsgilde? *Beiträge zur Schleswiger Stadtgeschichte* 62, 9–26.

Radtke, C. 2017b. Auf der Suche nach den Anfängen einer Fernhändlergilde in Haithabu und Schleswig. Ein historischer Längsschnitt ca. 800 – ca. 1200. *Interaction without borders: exemplary archaeological research at the beginning of the 21st century, Festschrift fur Claus von Carnarp-Bornheim*. vol. 2. Valentin Eriksen, B.V. Abegg-Wigg, A., Bleile, R. & Ickerodt, U.F. (red.). Schleswig, Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, 693–706.

Rębkowski, M. 2014. Zur Ostgrenze des Verbreitungsgebietes der Kugeltöpfe. Neue Betrachtung eines alten Problems. *Lübeck und der Hanseraum. Festschrift für Manfred Gläser*. Falk, A., Müller, U. & Schneider, M. (red.). Lübeck, Verlag Schmidt-Römhild, 519–525.

Renmarker, E. 2024. *Vikten av våra älskade husdjur: En studie i produktionen och konsumtionen av animalprodukter i Västergarn på Gotland under sen vikingatid och tidig medel-*

 DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

tid. Kandidatuppsats i arkeologi med inriktning mot osteologi. Visby, Institutionen för arkeologi och historia, Uppsala universitet.

Ros, J. 2015. *Stenlagd gata och bebyggelselämningar invid Sigtuna museum, Arkeologisk förundersökning, Fornlämning Sigtuna 195:1, Stora gatan, Sigtuna församling, Sigtuna kommun, Uppland*. Rapport 2015:75. Västerås, Stiftelsen Kulturmiljövård.

Roslund, M. 2005. *Människor och Ting. Perspektiv på medeltidens materiella kultur*. Läromedel för A-kursen i historisk arkeologi, Lunds universitet, Lund.

Roslund, M. 2001.Gutar, främlingar och den förblindande vikingatiden- om staden Visbys tidigaste datering. *Från stad till land*. Andrén A., Ersgård, L. & Wienberg, J. (red.). Stockholm, Almqvist och Wiksell International, 241–251.

Roslund, M. 2006. Kulturmötets konsekvenser. ”Slaviseringen” av den skandinaviska keramiktraditionen. *Arkeologi och mångkultur: rapport från Svenskt arkeologmöte 2006*. Södertörn Archaeological Studies 4. Burström, M. & Rönnby, J. (red.). Huddinge, Södertörns högskola, 59–76.

Rönnby, J. 1995. Kronholmskoggen: undersökningsresultat och tolkningsmöjligheter. *Marinarkeologisk tidskrift: meddelanden från Marinarkeologiska sällskapet*, 4–8.

Rönnby, J. & Björdal, C. 2023. *Kronholmskoggen: Marinarkeologiska Undersökningar L1975:6999, Västergarn Kronholmen 1:3 Gotland (Västergarn RAÄ-Nr 116)*. Södertörn Arkeologiska Rapporter och Studier. Huddinge, Södertörns Högskola.

Rösch, F. 2019. Medieval marketplaces in northern Europe. An overview with an emphasis on merchant seafaring. *Weights and Marketplaces from the Bronze Age to the Early Modern Period*. Weight and Value vol. 1. Ramstorf, L. & Stratford, E. (red.). Göttingen, Wachholtz Verlag, 275–296.

Schück, A. 1924. ”Sjöborgar” och ”hamnstäder”. Ett bidrag till Nordens handels- och stadshistoria. *Fornvänn*en, 1–18.

Siltberg, T. 2001. Country harbours on Gotland and harbour statues (hamnordningar) in Sweden, Denmark and on Gotland. *Lübeck style? -Novgorod style?* Muntis, A. (red.), Riga, 109–154.

Siltberg, T. 2019. *Landet Gotland, dess nedgång och fall* I. Dokument från och om landstinget fram till 1399. Visby, Arkiv på Gotland 12. Skriftserie för Landsarkivet i Visby och Gotlands kommunalarkiv.

Steffen, R. 1932. Handlingar rörande fiskeriet på Gotland. *Gotländskt arkiv*, 36–48.

Svedjemo, G. 2014. *Landscape dynamics. Spatial analyses of villages and farms on Gotland AD 200-1700*. Occasional papers in archaeology 58. Uppsala.

Svärdström, E. 1978. *Gotlands runinskrifter*. Del 2. Jansson, S.B.F., Wessén, E. & Svärdström, E. (red.), Stockholm, Almqvist & Wiksell International.

Söderberg, A. 2011. Huvudfaser, stadsgårdar och zonindelning. I: Wikström et al. (red.), Fem stadsgårdar. Arkeologisk undersökning i kv. Trädgårdsmäsatren 9 & 10 i Sigtuna 1988–1990. Sigtuna, Meddelanden och rapporter från Sigtuna 52, Sigtuna museum, 23–30.

Söderström, U. 2014. *Vikingaspår i Västergarn: Arkeologisk undersökning 2013, Snauvalds 1:2, Västergarns socken, Gotlands kommun, Gotland. Kalmar läns museum, Arkeolo-*

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

gisk rapport 2014. AFRUU Arkeologiska fältrapporter, nr. 6. Kalmar, Kalmar läns museum.

Söderström, U. 2017. *Medeltida bebyggelsespår innanför norra delen av Västergarnsvallen? Arkeologisk undersökning 2017: Ammor 1:18, Västergarn socken, Gotlands kommun, Gotland. Arkeologiska fältrapporter nr 17*. Visby, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Tesch, S. 2007. Sigtuna – det maktpolitiska och sakrala stadsrummet under sen vikingatid och tidig medeltid (ca 980–1200). *Människors rum och människors möten: kulturhistoriska skisser: Berit Wallenbergs Stiftelse 50 år: vetenskapligt symposium på Nationalmuseum 14 november 2005*. Perlinge, A. (red.). Stockholm, Berit Wallenbergs stiftelse, 71–121.

Östergren, M. 2020. Gutnaltinget i Roma och andra tingsplatser på Gotland. *META – Historiskarkeologisk Tidskrift*, 9–30.

Östergren, M. 2023. *Mer om tingsplatser på Gotland. Gutnaltinget i Roma och ryttargraven i Halla*. Visby, eddy.se ab.

Wahlberg, M. 2003. *Svenskt ortnamnslexikon*. Uppsala, Språk- och folkminnesinstitutet och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.

Wallin, P. & Kilger, C. 2023. Interna relationer i tid och rum. Dateringar av hus och aktiviteter från sen vikingatid till tidig medeltid i Västergarn. *Tidig medeltida bebyggelse, hamnområde och fiske i Västergarn: Arkeologisk undersökning 2022*. Kilger, C. et al. (red.). Visby, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Westholm, G. 1978. Visby. Bönders hamn och handelsplats. *Visby. Staden och omlandet II*. Medeltidstaden 72, 49–114.

Wikström, A., Söderberg, A., Edberg, R., Pettersson, B. & Roslund, M. 2011. *Fem stadsgårdar. Arkeologisk undersökning i kv. Trädgårdsmästaren 9 & 10 i Sigtuna 1988–1990*. Sigtuna, Meddelanden och rapporter från Sigtuna 52, Sigtuna museum.

Zachrisson, T. 1999a. Värden i Västergarn. *Västergarnsstudier*. Cassel, K. (red.). Stockholm, Riksantikvarieämbetet, 8–24.

Zachrisson, T. 1999b. Kyrkolandskapet. In – och utblickar. *Västergarnsstudier*. Cassel, K. (red.). Stockholm, Riksantikvarieämbetet, 53–78.

Zetterström, I. 2025. *Beware of Vermin: Archaeological records of black rats on the island of Gotland*. Mastersuppsats i arkeologi. Visby, Institutionen för arkeologi, antik historia och kulturvård, Uppsala universitet.

Primärkällor och historiska kartor

Collin, H. S. & Schlyter, C. J. 1853 (red.). *Codices iuris Visbyensis urbici et maritimi. Corpus iuris sueo-gotorum antiqui*. Samling af Sweriges gamla lagar, på kongl. maj:ts nådigste befallning utgifven af d. C.J. Schlyter. Vol. 8, Codices iuris Visbyensis urbici et maritimi (övs. Wisby stadslag och sjörätt). Lund, Berlingska boktryckeriet.

Fineman, J. 1742. *Charta öfwer Westergarn Sokn på Gotland*. Skattläggningskarta. Hämtad 26-04-26 från Lantmäteriets Historiska Kartor (akt H90-1:1) [https://his-

 DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58

toriskakartor.lantmateriet.se/hk/viewer/share/H90-1:1/4c4d535f4839302d313a31/lms2/LMS/V%C3%A4stergarns%20socken%20V%C3%A4stergarns%20sn/Skattl%C3%A4ggning].

Gedda, P. & Rosenfeldt, W. von. [1695] 1995. Special Passcharta öfwer een Deel aff Öster-siöön. I: Gedda, P. *General hydrographisk chart-book öfwer Östersiön, och Katte-gatt … först aff Werner von Rosenfelts, i några åhr med flijt fattade observationer; jemwæl sedermera… sammanfattat och aftecknat anno 1694 aff Petter Gedda*. Uppsala, Gullersbild. ISBN 9197250422

Gripenhielm, C. 1680-tal. *Gottlandia Comitatus*. Hämtad 24-04-2026 från Gotlands Regementes Kamratförening GRKF [https://grkf.se/pdf/karta-1680.pdf].

Lootsman, T.I. 1662. *Caarte van Sweden van Oelandt tot an Stockholm.* Hämtad 25-04-2026 från [https://raremaps.com/gallery/detail/27983/caarte-van-sweden-van-oelandt-tot-aen-stocholm].

Magnus, O. 1539. *Carta Marina et descriptio septemtrionalium terrarum : ac mirabilium rerum in eis contentarum diligentissime elaborata anno dni [domini]*. Hämtad 25-04-2026 från Alvin [http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:alvin:portal:record-88495].

Meijer, J.F. 1646. *Carta von Gottlant : Anno 1646*. Hämtad 25-04-2026 från Alvin [http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:alvin:portal:record-99971].

Odelman, E. & Melefors, E. 2008. *Visbyfranciskanernas bok. Handskriften B99 i Kungliga biblioteket.* Arkiv på Gotland 5. Visby, Skriftserie för Landsarkivet i Visby och Gotlands kommunalarkiv.

SDHK – Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbreven.

Sprandel, R. 1982. *Quellen zur Hanse-Geschichte. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters* 36, Darmstadt.

© 2026 Författaren/författarna

Denna artikel publiceras med öppen tillgång under villkoren i Creative Commons Erkännande-licensen (CC BY 4.0), som tillåter användning, spridning och reproduktion i vilket medium som helst, förutsatt att originalverket är korrekt citerat.

DOI: https://doi.org/10.59008/meta.2026.63664

Downloaded by 18.97.14.82 2026-11-06 14:26:58